
**АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СПЕЦИАЛЬНОГО
И ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

УДК 376.42

Л.А. Бутабаева¹, М.Т. Имашева²

*¹Ғылыми жетекшісі, PhD, аға оқытушы, Butabaeva_laura@mail.ru
Абай атындағы ҚазҰПУ*

*²7M01901 – Дефектология мамандығының 2 курс магистранты, Imashmoldir@gmail.com,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан*

**ЗИЯТ БҰЗЫЛЫСЫ ЗАҚЫМДАЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУДА ФОЛЬКЛОРДЫҢ РӨЛІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада зият бұзылысы бар балалардың сөйлеуін дамыту үшін фольклордың шағын формаларын қолданудың түзету-дамытушылық маңызы ашылады. Осы санаттағы балалармен жұмыс жасауда фольклорды қолданудың тиімділігі механизмі туралы авторлық түсінік бар. Фольклорлық формаларды білім беру және тәрбие процестерінде (сабақтарда және күнделікті өмірде) қолдану бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: зият бұзылысы, байланыстып сөйлеу тілі, ертегі, мақал-мәтел, шағын фольклор, жаңылпаш.

Бутабаева Л.А.¹, Имашева М.Т.²

*¹научный руководитель, PhD, старший преподаватель КазНПУ имени Абая,
Butabaeva_laura@mail.ru*

*²7M01901 – магистрант 2 курса специальности Дефектология, Imashmoldir@gmail.com
КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан*

**РОЛЬ ФОЛЬКЛОРА В РАЗВИТИИ РЕЧИ МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА**

Аннотация

В данной статье раскрывается коррекционно-развивающее значение использования малых форм фольклора для развития речи детей с нарушениями интеллекта. Существует авторское представление о механизме эффективности использования фольклора в работе с детьми данной категории. Даны рекомендации по использованию фольклорных форм в воспитательно-образовательном процессе (на уроках и в повседневной жизни).

Ключевые слова: интеллектуальная нарушение, связная речь, сказки, пословицы, малый фольклор, скороговорка.

L.A. Butabayeva¹, M.T. Imasheva²

¹Senior Lecturer, PhD doctor, utabaeva_laura@mail.ru

Abay BKazakh National Pedagogical University named after

²2 nd course master specialty of 7M01901, imashmoldir@gmail.com

Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan

**THE ROLE OF FOLKLORE IN THE SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNGER
SCHOOLCHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES**

Abstract

This article reveals the correctional and developmental significance of the use of small forms of folklore for the speech development of children with intellectual disabilities. There is an author's idea of the mechanism of effective use of folklore in working with children of this category. Recommendations on the use of folklore forms in the educational process (in the classroom and in everyday life) are given.

Keywords: intellectual disability, coherent speech, fairy tales, proverbs, small folklore, tongue twister.

Қазіргі уақытта тіл білімі, фольклор, психолінгвистика сияқты ғылымдардан материалды белсенді түрде алу және оны әр түрлі сөйлеу бұзылыстарын түзетуге, тұтастай алғанда сөйлеуді дамытуға және байытуға бағытталған логопедиялық сабақтарда әсер ету материалына қолданылуда.

Фольклор – халық шығармашылығы, аңыздар, қиссалар, ертекттер, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар және т.б. [1]. Олар балаларда қуанышты эмоцияларды дамытады және қолдайды, сөйлеу дағдыларын, адамгершілік-эстетикалық және көркемдік-эстетикалық қасиеттерді қалыптастырады. Түзету жұмыстарының нәтижесінде баланың эмоционалды саласы дамиды. Халықтық педагогиканың барлық элементтері бір-бірімен байланысты, бір-бірін толықтырады, білім берудің бір бағытында терең жұмыс істейді. Ертегілер, мақал-мәтелдер моральдық тәрбиеде көбірек көрінеді; жұмбақтар ойлауды дамытады, әндер, билер эстетикалық тәрбиеге, ойындар мен дене тәрбиесіне қолайлы.

Халық ауыз әдебиетінің басқа түрлері сияқты ертегілер де адам баласының еңбекке, тұрмыс-тіршілік жағдайына байланысты туған. Жаратылыс құбылыстарын, табиғат сырын жетік білмеген, олардың неліктен болатынын толық түсінбеген ертедегі адамдар әр нәрсені қиял еткен, өздерінің ауыр еңбектерін жеңілдету жайын қарастырған. Қазақ ауыз әдебиеті нұсқалары жас бөбектердің ой-өрісін, дүниетанымын кеңейтеді. Оларды адамгершілікке, еңбекке, тапқырлыққа, туған өлкеге сүйіспеншілік сезімге баулу ісінде шешуші орын алады. Халық ауыз әдебиетінің балаларды тәрбиелеудегі бағыттары:

1. Денсаулық
2. Еңбек пен мамандық
3. Өнер
4. Иmandылық пен адамгершілік
5. Патриоттық
6. Эстетикалық
7. Табиғатқа деген сүйіспеншілік

Шағын фольклорлық жанрдың түрлері:

1. Бесік жыры
2. Жұмбақтар
3. Жаңылтпаштар
4. Санамақ
5. Мақал-мәтелдер
6. Тыйым сөздер
7. Ертегі [2].

Зият бұзылысы бар балаларды театрлық ойын іс-әрекетіне белсенді қосу, яғни ертегілер, санамақтарды ойнату барлық танымдық процестерді түзету мен дамытуға, сөйлеудің барлық жақтарын (сөздік, фонетика, синтаксис) қалыптастыруға, оның экспрессивтілігіне, сөйлеу белсенділігіне, сөздік қорын, байланыстырып сөйлеу тілін дамытуға қатысты көптеген педагогикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, балаларды фольклормен таныстыру халықтық мәдениетке, дәстүрлерге, әдет-ғұрыптарға, халық ертегісі мен театр ойынына деген қызығушылықты қалыптастыруға көмектеседі, оқушының жеке басының дамуын, оның рухани және эстетикалық бағытын, шығармашылық қабілеттері мен жеке таланттарын қамтамасыз етеді.

Шағын фольклорды қолданудың тиімділігі баланың шығармашылық қызметтегі белсенді позициясы дамыған жағдайда мүмкін болады, сондықтан мұғалім жұмысты ескере отырып ұйымдастыру керек:

- балалардың мінез-құлқын ең аз реттеу;
- заттық байытылған орта (шығарманың кеңістік-уақытша моделі, кейіпкерлердің сыртқы түрін сипаттау схемалары, шартты алмастырғыштар, театрлардың әртүрлі түрлері);
- әр түрлі сөйлеу құралдарын қолданудың әмбебаптығы (мақал-мәтелдер, метафоралық жұмбақтар, фразеологиялық бұрылыстар, тілдің бұрышы, частушкалар және т. б.);
- креативті мінез-құлық үлгілерінің болуы (әдеби мәтіннің мазмұны бойынша пантомимикалық этюдтер, ойын-драматизация, сөздік импровизация және т.б.).

Зият бұзылулары бар бастауыш сынып оқушыларды ертегілерді театрландыруға біртіндеп жүзеге асырылады. Оқушылармен түзету жұмысын бастамас бұрын, үйлесімді монологиялық сөйлеудің даму

деңгейін, сондай-ақ балалардың театр және ойын іс-әрекеттеріндегі білімі мен дағдыларын бағаланады.

Содан кейін балаларға фразаның дұрыс құрылысын үйренеді. Балаларды үйлесімді монологиялық сөйлеуге үйретудің негізгі әдістеріне қайталау, әңгімелеу (нақты оқиғалар, заттар, суреттер және т.б. туралы) және қиял бойынша ауызша эссе жатады.

Қозғалыс белсенділігін дамыту үшін ашық ойындарды, қозғалыс пен сөйлеуді үйлестіретін ойындарды пайдалану керек, саусақтардың ұсақ моторикасын және логоритмика элементтерін дамытуға арналған жаттығулар таңдалады.

Сөздік қорын кеңейту, сөйлеудің грамматикалық құрылымын дамыту және дыбыстық айтылымды жақсарту үшін түзету жұмыстарында лог-ертегілер қолданылады.

Шығармашылық қиялды дамыту және сөйлеу әрекетін жандандыру үшін әңгімелер мен ертегілер басталмай-ақ, аяқталмаған әрекетпен, музыкалық композициядағы ауызша қиял, ауызша сурет салу, бірлескен ауызша импровизация, түрлі театр ойындары, психо-гимнастика және драматизация ойындары қолданылады.

Балаларда нақты бейнені жеткізу үшін әр түрлі интонацияны, қарқынын қолдана отырып, нақты, мәнерлі сөйлеу қабілеті қалыптасады. Экспрессивті қайталау дағдыларын қалыптастыра отырып, артикуляцияға, жеткізілген дыбыстарды айту дәлдігіне, сөйлеу тыныс алуын дамытуға, дикцияның анықтығына, өз дауысын басқара білуге назар аударылады [3].

Шығармашылық ойындардың ішінде "театр" ойындары, драматизация ерекше сүйіспеншілікке ие, олардың сюжеттері әйгілі ертегілер, әңгімелер, театр қойылымдары [3, 3 бет]. Театр ойындарына (Мақта қыз) қатыса отырып, балалар сыртқы әлеммен бейнелер, бояулар, дыбыстар арқылы танысады. Театр және ойын қызметі балаларды жаңа әсерлермен, біліммен, дағдылармен байытады, әдебиетке деген қызығушылықты дамытады, сөздікті белсендіреді, әр баланың адамгершілік-этикалық тәрбиесіне ықпал етеді. Тәжірибе көрсеткендей, театрландырылған іс-шаралар түзету және дамыту процесін оңтайландырып қана қоймайды, сонымен қатар сөйлеу жанрларымен таныстырады, ана тіліне деген сүйіспеншілікті оятады, сөйлеу мәдениетін тәрбиелейді, тиісті дағдылар мен дағдыларды қалыптастырады.

Ертегілерді театрландыру балаларды қатты қызықтырады. Олар барлық кейіпкерлердің сөздерін тез есте сақтайды, көбінесе өздігінен импровизация жасайды. Сөйлеу мәнерлі, сауатты болады. Олар сценарийден жаңа сөздерді, мақал-мәтелдерді және олардың семантикалық мазмұнына сәйкес келетін күнделікті жағдайларда қолдана бастайды. Театрлық іс-шараларға қолайлы жағдай жасау әр баланың жеке басын көрсету мүмкіндігін сақтауға көмектеседі.

Оқушылар өз сөздерінде мақал-мәтелдерді қолдана отырып, өз ойлары мен сезімдерін нақты, қысқа, мәнерлі түрде білдіруге үйренеді, сөйлеуін интонациямен бояйды, сөзді шығармашылықпен қолдана білу, тақырыпты бейнелі түрде сипаттай білу, оған жарқын сипаттама беру қабілеті дамиды [4]. Жұмбақтарды болжау балалардың сөйлеуінің жан-жақты дамуына да әсер етеді. Жұмбақта метафоралық бейнені жасау үшін әр түрлі экспрессивті құралдарды қолдану (персонализация, сөздің полисемиясын, анықтамаларды, эпитеттерді, салыстыруларды, ерекше ырғақты ұйымдастыруды қолдану) зият бұзылысы бар балалардың бейнесін қалыптастыруға ықпал етеді.

Жұмбақтар сөздердің түсініксіздігіне байланысты балалардың сөздік қорын байытады, сөздердің екінші мағыналарын көруге көмектеседі, сөздің бейнелі мағынасы туралы түсінік қалыптастырады [2]. Олар орыс тілінің дыбыстық және грамматикалық құрылымын игеруге көмектеседі, оны тілдік формаға назар аударуға және талдауға мәжбүр етеді.

Шағын фольклордың бір саласы – ойын өлеңдері, яғни санамақ. Зият бұзылысы бар бастауыш сынып оқушыларымен байланыстырып сөйлеу тілін дамытуда тақпақтардың әсері зор. Саусақ жаттығуларың қоса жасау арқылы ойлау, есте сақтауын, сөйлеуін дамытады. Мысалы, Бес саусақ, Қуырмақ т.б. басқа санамақты сөзбен айтып қолмен қимыл жасау оқу үшін қажетті энергияны алуға, жұмыс қабілеттілігін арттыру, балалардың шаршауын азайту, ақыл-ой белсенділігін жандандыру және есте сақтау қабілетін дамыту, жалпы және ұсақ моториканы дамытады. Фольклордың шағын формалары арқылы зият бұзылдысы бар алалардың сөйлеуін дамыту мәселесі бүгінде ерекше мәнге ие.

Жеңіл және орташа зият бұзылысы бар балалардың сөйлеуін дамытудың өзекті міндеті – дикцияны дамыту. Олардың сөйлеу мотор аппараттарының органдары әлі жеткілікті түрде үйлестірілмегені және нақты жұмыс істемейтіні белгілі. Кейбіреулерге тән: шамадан тыс асығыс, сөздердің анық айтылмауы, аяқталудың "жұтылуы" байқалады және басқа да шек: артық баяу, жылдам

сөздердің сөздердің айтылу. Арнайы жаттығулар балаларға осындай қиындықтарды жеңуге, дикцияны жақсартуға көмектеседі. Жаттығулар үшін мақал-мәтелдер, сөздер, әндер, жұмбақтар, тілдің бұрышы үшін таптырмас материал. Фольклордың шағын формалары қысқа және ырғақты. Олардың көмегімен балалар анық және айқын айтылымды үйренеді, көркем фонетика мектебінен өтеді. К.Д. Ушинскийдің нақты анықтамасы бойынша мақал-мәтелдер "баланың тілін ана тіліне бұруға" көмектеседі [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алтарёва С.Г., Храмова М.А., Орлова Н.А., Жогло Н.К. Календарные, фольклорные и тематические праздники: 1-4 классы. – М.: ВАКО, 2006. – С. 368.
2. Алмагамбетова А. Баланың сөйлеу тілін дамытуда халық ауыз әдебиетінің маңызы – https://ziatker.kz/docx/balanyng_soiley_tilin_damytyda_mangyzy_49778.html
3. Дмитриева В. «Учусь говорить правильно» (лепеталки, чистоговорки, стихи и песенки). – М.: Астрель; – СПб «Сова», 2010. – С.96.
4. Кауменова Г.Д. Зияты зақымдалған балалармен ертегі арқылы сюжеттік-рөлдік ойындарды ұйымдастыру – Дефектология №11, 2011ж. – 21 б.
5. Яковлева Н.Н. Использование Фольклора в развитии дошкольника. – С.– П., «Детство-Пресс», 2011 г.

УДК 376.43
МРНТИ 14.29.21

Л.К. Макина,¹ Ж.К. Мұратбай²

¹ғылыми жетекшісі, п.ғ.д., кандидаты, доцент,
lyazzat.makina@mail.ru, Абай атындағы ҚазҰПУ

²7М019 – Арнайы педагогика бойынша мамандарды дайындау мамандығының
2-курс магистранты, Jazira.mk@mail.ru, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

ЗИЯТЫ ЗАҚЫМДАЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ DAҒДЫСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Сөйлеу тілі таным мен қарым-қатынастың құралы функциясын атқара отырып, зияты зақымдалған оқушылардың әлеуметтенуінің маңызды құралы болып табылады. Тұлға басқа адамдармен қарымқатынаста және ортақ әрекетте қалыптасады және тұлғаның өзі бұл процесстердің өту сипатын айқындайды. Сөйлеу тілі психикалық процесстердің, баланың тұлғасының, ойлауы мен ерік-жігерінің қалыптасуында өте маңызды орынды алады, сол себепті зияты зақымдалған балалардың вербалды коммуникациясын дамыту арнайы педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Мақалада бастауыш сынып жасындағы зияты зақымдалған балалардың коммуникативті дағдыларының қалыптасуы мен ерекшеліктері қарастырылған. Осы мәселе бойынша арнайы психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге шолу жасалған.

Түйін сөздер: зияты зақымдалған балалар, коммуникативті дағды, зияты зақымдалған бастауыш сынып оқушылары